

Bereznai Anja

Nyelvjárások használata az óvodában

Bevezetés

Néhány éve az egy- és többnyelvű gyermekek nyelvelsajátítása – többek között a PISA-tanulmányok nyomán is – egyre nagyobb hangsúlyt kapott a pszicholingvisztikai és a pedagógiai kutatásban, valamint az óvodapedagógusok képzésében, illetve továbbképzésében is. Ugyanakkor a német szakmai nyilvánosság alig foglalkozik a német nyelv regionális variabilitásának szerepével az óvodában. Így alig találhatunk tanulmányokat arra nézve, hogy milyen jelentősége van az óvodában a nyelvjárás használatának a németet első vagy második nyelvként elsajátító gyermekek számára. Ezzel szemben jelentős számban jelentek meg publikációk a nyelv regionális variabilitásáról a német mint idegen nyelv tanításával kapcsolatban (például Baßler–Spiekermann 2001; Krumm 2006). A szakmai diskurzusban hasonlóan fontos szerephez jut az óvodapedagógusok kommunikációja a kisgyermekek nyelvelsajátításában, de alig vannak eredményeink arról, hogy az óvodapedagógusok által használt nyelv mennyire áll közel a német standard nyelvváltozatához, hogy az óvodapedagógusok milyen jelentőséget tulajdonítanak a nyelvjárásnak, és mennyire tudatosan váltanak a standard német és a nyelvjárás között. Egészen más a helyzet a német nyelvű Svájcban, ahol a nyelvjárás használata a pedagógiai kontextusban folyamatosan szakmai, valamint társadalmi viták témája.

Korábbi cikkem makro- és mezoszinten tárgyalta a német nyelvjárások használatának szociolingvisztikai és strukturális feltételeit (Bereznai 2015), jelen tanulmány bemutatja a mikroszinten végzett vizsgálataim eredményeit a különböző regionális kontextusban létező óvodapedagógiai nézetekről és gyakorlatokról.

Nyelvjárás és standard változat német nyelvterületen

A nyelvjárás olyan nyelvi változat, amely egy bizonyos nyelvterületen belül egy meghatározott helyhez van kötve (Romaine 2000: 2). Ammon erre a „non-standard változat” kifejezést használja (Ammon 2005: 31). Habár a „non-standard” variációknak is vannak bizonyos nyelvi normái, ezek: „a) nem kodifikáltak (nem létezik nyelvi kódex és kötelező, a helyes nyelvi használatot előíró kézikönyv), b) formálisan nem oktatják, c) nincs hivatali státusza vagy funkciója, s ily módon (b és c miatt) nem létezik olyan szaktekintély, amely foglalkozásszerűen ellenőrzi őket” (Ammon 2005: 32). A nyelvjárást tehát elsősorban a standard változat bizonyos kritériumának a hiánya határozza meg; a standard változatot sokszor magával a nyelvvél azonosítják, míg a nyelvjárást az ettől való eltérésnek tartják (Ammon 2005: 31).

Azzal kapcsolatban, hogy az olyan ember kétnyelvűnek tekinthető-e, aki mind a standard nyelvet, mind pedig a nyelvjárást beszéli, megoszlanak a vélemények. Ilyen esetben használatos a „belső kétnyelvűség” kifejezés a külső többnyelvűség fogalmával szemben, amely több (standard) nyelv használatára vonatkozik (Ruch 2006; Hochholzer 2008). Wandruszkától származik a sokak által használt „anyanyelvi többnyelvűség” kifejezés (Wandruszka 1981: 13; lásd még De Cillia 2006: 35). Kemp és Bredel szerint ez a fogalom a többnyelvűség gyakran mellőzött típusa (Kemp–Bredel 2008: 102).

A német standard nyelv és a nyelvjárások közötti viszony Mattheier alapján három fő típusba sorolható: 1. a nyelvjárás csak privát közegben és idősebb emberekre korlátozódó hagyományként használatos, nincs

különösebb becsülete; 2. a nyelvjárás szociális szimbólum, amely a mindennapi nyelvhasználatban a 2a típus esetében pozitív, a 2b típus esetében pedig negatív töltettel rendelkezik; 3. a nyelvjárás a leginkább használt változat, és nagy presztízzsel rendelkezik (Mattheier 1980: 165). Jelen tanulmány bemutatja a német nyelvű, illetve kétnyelvű óvodai helyzetet három olyan régióban, amely különböző csoportokba tartozik: A hagyomány-nyelvjárás (1. típus) jellemző a magyarországi német kisebbség nyelvjáráshasználatára, a dél-németországi régiókban a nyelvjárás pozitív értékelésű hétköznapi nyelv (2a típus), Svájc német nyelvű területein pedig az ott beszélt svájci nyelvjárás a mindennapos kommunikációban használt változat (3. típus).

Nyelvjárások az óvodai gyakorlatban

Módszertan

A nyelvjárás óvodai használatáról és az óvodapedagógusok ezzel kapcsolatos beállítottságáról történő információszerezés céljából az említett három ország kiválasztott régiójában 14 kérdőívet küldtem szét. E régiók a következők voltak: Bajorország, Baden-Württemberg alemann nyelvterülete, Magyarországon a Budapest környéki régió, valamint Svájcban a zürichi kanton. A felmérés nem reprezentatív; a megkérdezett óvodapedagógusok kiválasztásának döntő kritériuma az volt, hogy rendelkeznek-e legalább receptív kompetenciával valamelyik nyelvjárásban (ez a saját megítélésükre volt bízva).

A kérdőív 12 zárt, részben nyitott, illetve nyitott kérdést és állítást tartalmazott. Az első két állítás az előzetes orientációt szolgálta. Az első – „Én a következő nyelvjárást beszélem” – célja a saját nyelvtudásnak valamilyen nyelvjáráshoz történő besorolása volt. A második esetben arra kellett válaszolni, hogy vajon ez a nyelvjárás milyen tulajdonságok mentén különbözik a standard nyelvtől. A köztudatban ugyanis a nyelvjárás és a standard nyelv többnyire nem része a nyelvi kontinuumnak, hanem egymástól független és jól elhatárolható nyelvváltozatokként élnek (Baßler–Spiekermann 2001), ezért a további fokozatoktól (például regiolektus, nyelvjárásilag színezett standard nyelv, „széles nyelvjárás”), amelyek különösen a délnémet esetében jelentősek, eltekintettünk. Abból kell kiindulni, hogy az óvodapedagógusok által beszélt „standard német” sem felel meg a standard nyelv szabályainak, hanem inkább egy, a standard nyelvhez közelítő köznyelvről van szó. A harmadik kérdés a gyermekek otthoni és óvodai nyelvjáráshasználatára, valamint arra vonatkozott, hogy hány gyermek sajátítja el a németet második nyelvként. Ez az információ azért lényeges, mert a gyermekek nyelvjárási kompetenciája és az óvodapedagógusok nyelvjáráshasználata között közvetlen összefüggés feltételezhető.

A 4. és az 5. kérdés az óvodapedagógusoknak különböző óvodai szituációkban és különböző személyekkel történő nyelvjáráshasználatát tematizálta. A további állítások, amelyeknél a megkérdezettektől válaszaikhoz kiegészítésül véleményük indoklását is kértük, az óvodapedagógusok véleményéről és látásmódjáról adtak információkat. A kérdések arra a problémára vonatkoztak, hogy kétnyelvűek-e a nyelvjáráshasználók (6. kérdés), továbbá arra, hogy a nyelvjárást és a standard nyelvet hogyan használják a németet első, illetve második nyelvként elsajátító, nyelvjárási kompetenciával (nem) rendelkező gyermekkel szemben (7–11. kérdés). Az utolsó tétel egy nyelveket, valamint nyelvi változatokat tartalmazó lista volt, amelynek állításait a fejlesztésük fontossága szerint kellett sorrendbe állítani.

Eredmények

Minden kiküldött kérdőívet visszaküldtek, így 14 kérdőív adatait lehetett kiértékelni. Az 1. táblázat bemutatja, hogy milyen régiókból és településekről érkeztek a válaszok. A két magyar és a két felső-bajorországi helység kivételével minden más település nagy, illetve közepes nagyságú volt; a két kisváros és a falu nagyvárosok vonzáskörzetében fekszik. Az össznépszerűséghez viszonyítva a betelepültek aránya – ami a nyelvjáráshasználat

szempontjából lényegesebb, mint az össznépeség (Ammon 2003: 167) – a két kisvárosban, valamint Baden-Württembergben is magas.

1. táblázat
Áttekintés a kérdőívekről

A kérdőívek száma	Régió	Nyelvjárás (az óvodapedagógus szerint)	Település össznépesége (fő) és településkategória
2	Alsó-Bajorország	Bairisch	50 000–100 000 (közepes méretű város)
1	München régiója (Felső-Bajorország)	Bairisch	10 000 –50 000 (kisváros)
5	dél-nyugati Baden-Württemberg (három államhatár)	Alemannisch/ Badisch-Alemannisch	50 000 –100 000 (közepes méretű város)
3	Zürich Kanton	Schweizerdeutsch/ Zürichdeutsch	Több mint 100 000 (nagyváros)
2	Budapest régiója	Schwäbisch/Bairischer Dialekt	10 000 –50 000 (kisváros)
1	Budapest régiója	Fränkisch-Donaubairisch	1000 –5000 (falu)

A beszélt nyelvjárások

A használt nyelvjárások megadásánál feltűnik, hogy még ugyanazon településen élő óvodapedagógusok is eltérő nyelvjárást neveztek meg, egyesek a nagyobb nyelvi régió nyelvét („Bairisch”, „Schweizerdeutsch”, „Alemannisch”), mások differenciáltabb meghatározást adtak: egy regionális vagy helyi nyelvjárásváltozatot (például „Fränkisch-Donaubairisch”, „Zürichdeutsch”). A „Schwäbisch” (sváb) mint általános fogalom a magyarországi nyelvjárások szokásos megnevezése akkor is, ha az adott nyelvjárás nem a svábból származik.

Eltérés a standard nyelvtől

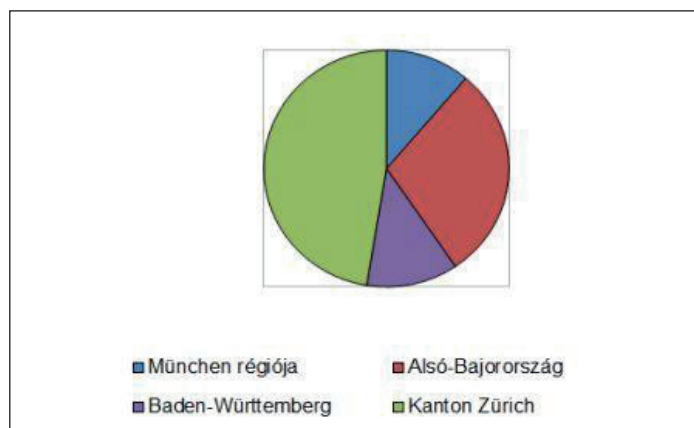
Minden válaszadó megjegyzi, hogy az általuk beszélt nyelvjárás a standard némettől a kiejtésben különbözik, a további jellemzőkre nézve azonban még az azonos településről érkező válaszok sem azonosak. Az óvodapedagógusok adatai alapján a Baden-Württembergben beszélt nyelvjárás a következő ismertetőjegyek alapján különbözik a standard német nyelvtől: kiejtés, a nyelv dallama, szókinccs és nyelvtan (egy válaszadónál mint jellemző különbség hiányzott a „nyelv dallama”). Ezzel szemben a „Zürichdeutsch” csak a kiejtésben és a nyelv dallamában tér el a standardtól (egy adatközlő szerint a nyelvtanban is), de a szókinccsben egyik válaszadó sem tett említést különbségről.

A standard nyelvtől való jelentősebb eltérésre utalnak azonban a magyarországi válaszadók; mindegyikük megemlíti mind a négy lehetséges jellemző ismertetőjegyet. Az alsó-bajorországi nyelvjárás egy óvodapedagógus szerint a kiejtésben és a szókinccsben, egy másik szerint a nyelv dallamában is eltér a standard nyelvtől, a felső-bajorországi nyelvjárás ezzel szemben minden említett ismertetőjegyen különbözik tőle.

A gyermekek családban beszélt nyelve

A harmadik kérdés arra vonatkozott, hány gyermek beszél otthon a családban a nyelvjárást. Az 1. ábra azt mutatja, hogy az ilyen gyermekek aránya a német nyelvű Svájcban a legnagyobb, 50% és 63% közötti. Az óvodában Baden-Württembergben az egy csoportba járó gyermekeknek maximum 35%-a beszél otthon a

nyelvjárást, míg a bajorországi óvodákban 13% és 43% közötti ez az arány. A magyarországi német nemzetiségi óvodákban egy gyermek sem beszél a nyelvjárást a családban, két óvodapedagógus közlése szerint a csoportban egy gyermek beszél németül otthon, ez a felmérésben megfigyelt gyermekek 2,7%-ának felel meg. (Azt nem vizsgáltam, hogy a gyermekek szüleinek hány százaléka rendelkezik nyelvjárási kompetenciával.) A többi óvodát tekintve a megvizsgált bajorországi óvodákban található a legkevesebb olyan gyermek (átlagosan 19,7%), akiknek nem német az anyanyelve. A svájci és baden-württembergi óvodákban ez az arány 34,7%, illetve 38,3%, vagyis majdnem azonos.

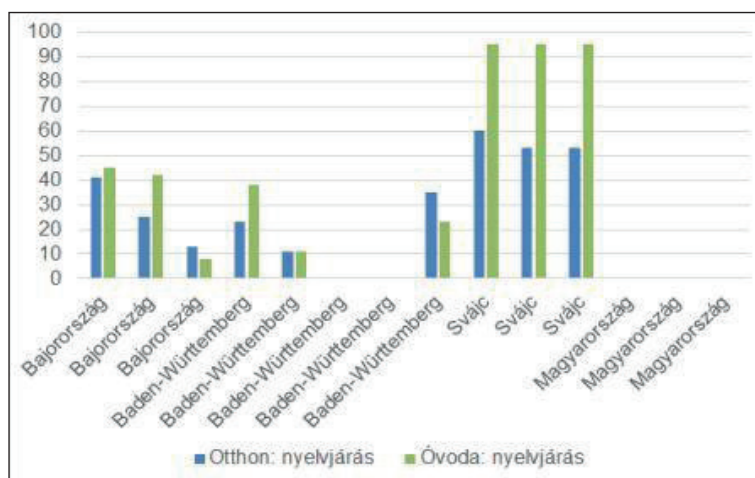

1. ábra

Az otthon nyelvjárást beszélő gyermekek aránya százalékban kifejezve

A gyermekek nyelvjáráshasználata az óvodában

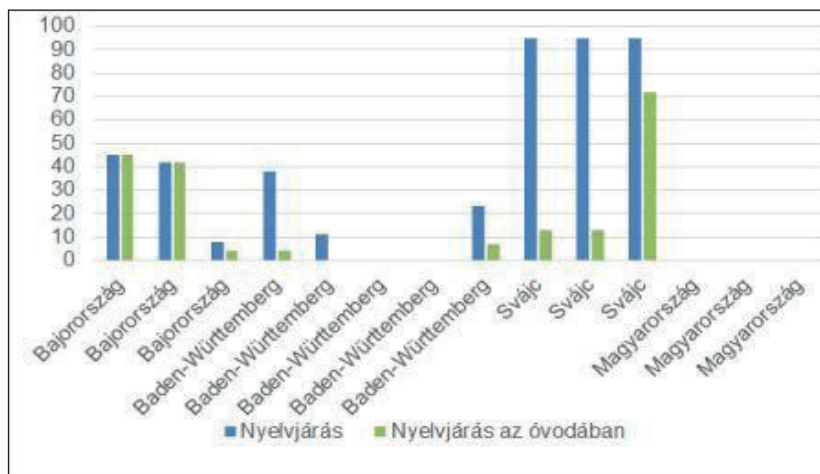
Az adatok szerint van néhány gyermek, akik az óvodában nyelvjárást használnak annak ellenére, hogy otthon nem így beszélnek. Amint az a 2. ábrából kitűnik, a kijelentés érvényes a svájci, az alsó-bajorországi, valamint egy csoportra az alemann nyelvterületen. Minden csoportban, ahol az otthon nyelvjárást beszélő gyermekek aránya 20% felett van, vannak olyanok, akik csak az óvodában beszélik a nyelvjárást. Azon csoportokban, ahol egy gyermek sem hoz nyelvjárási kompetenciát otthonról, nem beszélnek a nyelvjárást az óvodában sem. Egy-egy csoportban Baden-Württembergben és Felső-Bajorországban az otthon nyelvjárást beszélő gyermekek száma kisebb, mint azoké, akik az óvodában ezt használják. Feltételezhető, hogy ezek a megfigyelések a nyelvjárást beszélő gyermekek csoportban élvezett presztízsével függnek össze.

2. ábra

A gyermekek nyelvjáráshasználata otthon és az óvodában százalékban kifejezve

A harmadik kérdés arra is választ keresett, hogy az óvodában hány gyermek vált a változatok között. A vizsgálatban részt vevő alsó-bajorországi óvodákban az óvodapedagógusok adatai szerint ezt minden nyelvjárást beszélő gyermek megteszi (3. ábra). Ezzel szemben a felső-bajorországi, baden-württembergi és svájci óvodákban lényegesen kisebb azon gyermekek aránya, akik váltanak a nyelvjárás és a standard között. Érdekes eredményt hozott az a kérdés is, hogy a gyermekek milyen szituációban melyik nyelvátváltozatot használják. Erre ötven válaszoltak: egy bajor és egy svájci válaszadó szerint a nyelvjárás használata érvényesül a szabad játék közben, az utóbbi szerint konfliktushelyzetekben és étkezés közben is, tehát többnyire emocionális és kevésbé szabályozott szituációkban. Egy svájci óvodapedagógus szerint a váltásra okot adnak azok a versek és dalok is, amelyeket „a begyakorolt verzióban énekelnek, mondanak”. Az egyik alemann nyelvjárás területről származó kérdőívben található a következő megállapítás: „A nyelvjárást egymás közt a nyelvjárást beszélő gyermekek használják, a standard németet akkor, ha egy nyelvjárást beszélő gyermeket standard német nyelven szólít meg valaki.” Vagyis a standard német ezekben a csoportokban az alap- vagy „mátrixnyelv” (v.ö. Navracics 2004: 26), a nyelvjárást csak a másik nyelvjárást beszélő gyermekkel használják. Emellett egy svájci óvodapedagógus a következőt jegyezte meg: „Néhány gyermek egyik nyelvet sem beszél helyesen, mert idegen nyelvűek”.

3. ábra
A gyermekek nyelvjáráshasználata az óvodában százalékban kifejezve

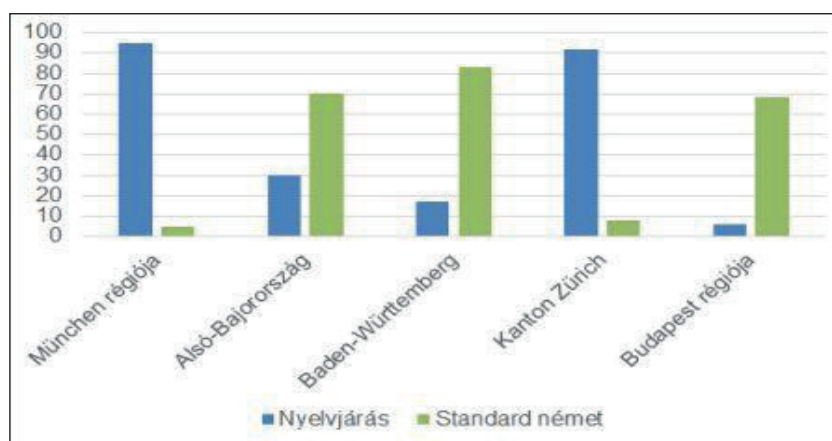
Az óvodapedagógusok nyelvjáráshasználata

Arra a kérdésre, hogy az óvodapedagógusok az óvodában nyelvjárást használnak-e, minden válaszadó igennel felelt. Csak egy magyar óvodapedagógus adott korlátozó választ: „de nem a mindennapi beszédben”. A gyermekekkel mindenki használja a nyelvjárást, de egy magyar óvodapedagógus hozzáfűzte magyarázó megjegyzésként a „rímeknél” szót, és ez arra enged következtetni, hogy a mindennapi beszédében a gyermekekkel ő sem használja a nyelvjárást. Egy magyarországi óvoda kivételével, ahol az adatközlő szerint nincs több nyelvjárást beszélő személy, a nyelvjárás az óvodapedagógusok közötti beszédben is megjelenik. A magyarországi óvodapedagógusok kivételével a szülőkkel is mindenki a nyelvjárást használja, két magyarországi válaszadó pedig a nagyszülőkkel teszi ugyanezt. Három svájci és baden-württembergi óvodapedagógus azzal minősíti a kijelentését, hogy ők mindenkivel szemben, aki érti, a nyelvjárást alkalmazza.

Minden résztvevő megjegyzi, hogy tudatosan döntenek arról, kivel használják a nyelvjárást, illetve a standard németet. 38% kritériumként nevezte meg, hogy akkor váltanak, ha egyébként nem értenék meg őket (ez azt jelenti, hogy itt a nyelvjárás a mátrixnyelv), 54% aszerint dönt, hogy ki a beszédpartner (meghatározó lehet például a migrációs háttér), 23% pedig a szituáció függvényében választ. Így például egy svájci óvodapedagógus standard németet használ „énekeknél és meséknél”, egy óvodapedagógus Baden-Württembergből pedig „a

reggeli körben, projekteknél”. A magyar óvodapedagógusok egyike megjegyezte, hogy a nyelvátváltást a beszédpartnerrel függően választja.

Eltérő válaszokat adtak az adatközlők arra a kérdésre, hogy milyen szituációban és melyik gyermeknél használják a nyelvjárást. Míg az alsó-bajorországi és svájci óvodapedagógusok mindig vagy majdnem mindig és minden gyermekkel nyelvjárásban beszélnek, addig a baden-württembergiek 80%-a csak azokkal a gyermekekkel beszélnek nyelvjárásban, akik otthon is azt használják. Hozzáteszik továbbá, hogy nyelvjárást csak játék közben és dialógusokban vagy „alemann énekeknél és ujj-játékoknál” használnak. Egy óvodapedagógus azt válaszolta: „nyelvjárást használok, ha egy új kisgyermek nyelvjárásban szólít meg, hiszen a nyelvjárást beszélő gyermek számára ez új, szokatlan szituáció”. Itt tehát inkább a standard nyelv a mátrixnyelv, és a nyelvjárás mellett csak rendkívüli szituációkban döntenek a pedagógusok. Hasonlóképpen a magyarországi német nyelvű óvodában is csak kitüntetett helyzetekben használják a nyelvjárást: játékoknál, mondókáknál és énekeknél, emellett „svábul [neveznek meg] bizonyos dolgokat, tárgyakat, ételeket”, illetve nyelvjárást használnak a nagyobb gyermekekkel folytatott beszélgetésekben. Ezek a régiók közötti különbségek az adatok szerint megmutatkoznak a nyelvjárás, illetve a standard nyelv használatának időtartamarányában is (4. ábra; mivel a magyarországi óvodák kétnyelvűek, a német nyelv használatát illetően 100%-nál kisebb érték adódik). Az óvodapedagógusok nyelvjárás-használatának időtartamaránya szignifikánsan korrelál az óvodában nyelvjárást beszélő gyermekek számával (a Pearson-féle korrelációs koefficiens szerint: $r = 0,85$).

4. ábra

A nyelvjárás és a standard nyelv használatának időbeli aránya százalékban kifejezve az óvodapedagógusoknál

A standard nyelv használatáról alkotott elképzelések

A továbbiakban arra a kérdésre kellett válaszolniuk az óvodapedagógusoknak, hogy véleményük szerint milyen helyzetekben szükséges a standard nyelv használata. A válaszok két kategóriába sorolhatók. A megkérdezettek egyrészt olyan szituációkat neveztek meg, amelyek vagy a „szándékosan előidézett tanulási helyzetek” vagy a „szülővel való együttműködés” kategóriába sorolhatók (például – Bajorország: „konkrét foglalkozásoknál, így képeskönyv nézegetésekor”; Baden-Württemberg: „szülővel folytatott megbeszéléseknél, szülői értekezleteken”). A másik esetben a beszédpartner szerint történt a különbségtétel (például – Kanton Zürich: „ha a gyermekek az iskolai év kezdetén keveset értenek, és a standard nyelvet jobban értik”; Baden-Württemberg: „idegen nyelvű gyermekeknél, standard németet beszélő gyermekeknél”). Ezek a válaszok megegyeznek a már bemutatottakkal (milyen helyzetben és milyen gyermekkel használnak nyelvjárást). A válaszok alapján tehát nem lehet nagyobb különbséget találni a tényleges nyelvhasználati viselkedés és a helyesnek tartott nyelvhasználat között. A magyar óvodapedagógusok hangsúlyozzák a

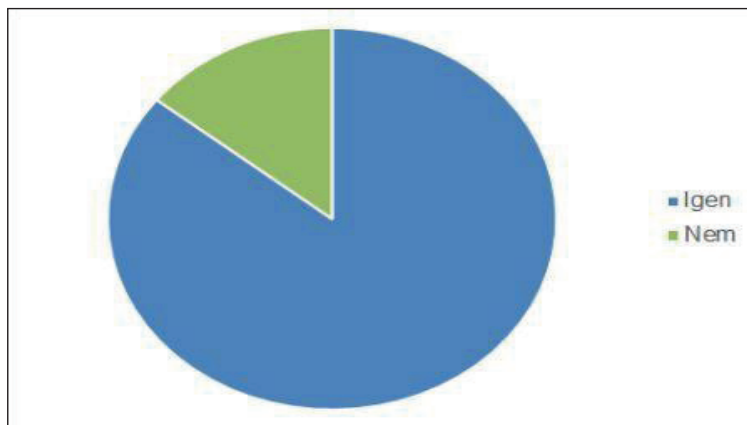
gyermek hiányos nyelvjárás-kompetenciáját: „a gyermekek nem értik a nyelvjárást, mert azt otthon már nem beszélük”.

Belső többnyelvűség

Egy további kérdés arra irányult, hogy vajon a nyelvjárást és a standard nyelvet is beszélő gyermekek kétnyelvűnek tekinthetők-e. A felmérésben részt vevők 50%-a azon a véleményen volt, miszerint a nyelvjárást beszélők nem kétnyelvűek. E tekintetben a szóban forgó nyelvjárásrégiók között nem mutatkozik összefüggés. A kétnyelvűséggel szemben elhangzó érvek között a következők jelennek meg: a német „egy nyelv több variációkkal” (Magyarország); „a nyelv variációinak a gyökere ugyanaz, de vannak eltérések a szavak jelentésében és a kiejtésben” (Bajorország). Egy baden-württembergi óvodapedagógus szerint azonban „a kognitív teljesítmény a kétnyelvűség irányába mutat, mert felmerül a fordítás ténye”. Lényegesen gyakrabban indokolják a válaszaikat azok a résztvevők, akik a nyelvjárás beszélnőket kétnyelvűnek tekintik: „a bajor nyelvjárás szerintem önálló nyelv” (Kanton Zürich); „az egy önálló nyelv, a kívülálló nem is tudja megérteni” (Baden-Württemberg). Vagyis a válaszadók a standard nyelvtől való eltérésekkel és a kölcsönös megértés nehézségeivel érvelnek. A 2. kérdésnél a standard nyelvtől való eltérés ismertetőjegyeivel kapcsolatos válaszok azonban nem korrelálnak a nyelvjárás versus standard német egy-, illetve kétnyelvűségre adottakkal ($r = 0,16$).

A nyelvjárás fejlesztése az óvodában

Arra a kérdésre, hogy kell-e fejleszteni a nyelvjárást az óvodában, csaknem minden óvodapedagógus igennel válaszolt (5. ábra). Kivételt csak egy magyar és egy baden-württembergi óvodapedagógus jelent, akik azonban így egészítették ki válaszukat: „mint valami érdekességet kell megismertetni a nyelvjárást a gyermekekkel” (Magyarország); „[a nyelvjárást] tisztelni és becsülni kell” (Kanton Zürich).

5. ábra
Támogatni kell-e a nyelvjárást az óvodában?

A nyelvjárás támogatása mellett szóló vélemények indokainál két különböző perspektíva ismerhető fel: a nyelvjárásé és a gyermeké. Az első jelen van minden vizsgált nyelvjárás régióban. A válaszadók a nyelvjárás megőrzésének szükségességével, vagyis a nyelv gondozásával érvelnek; számos válasznál erős emocionális érdeklődés fejeződik ki, például: „Kötelességünk eleinket és nyelvüket – a nyelvjárást – tisztelni” (Magyarország); „A kultúra, a hazához való kötődés, az identitás és a tradíció megőrzése” (Bajorország); „Ez a mi kulturális kincsünk” (Svájc); „Ez tradicionális kincs, ami egyébként elvész!!!” (Baden-Württemberg); „Hogy továbbadjuk a »mi« ősi nyelvünket, a nyelvjárást, hogy ne vesszen el” (Baden-Württemberg). Ezekben a megállapításokban az egyes régióktól függetlenül megmutatkozik a más vizsgálatokban is megállapított

„autentikus és a szociális csoportot jelképező nyelvváltozat meleg presztízse” (Berthele 2010: 42; Hochholzer 2004).

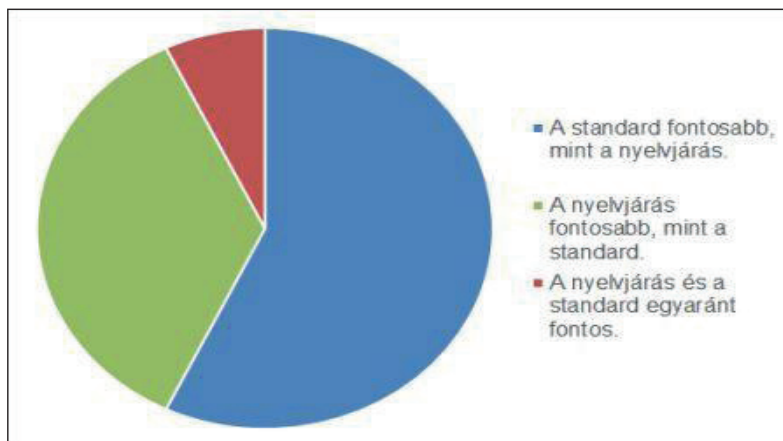
A gyermek perspektívája a zürichi kantonból érkezett válaszok egyikében merül fel, ahol a nyelvjárási kompetenciát a gyermek nyelvi képességének fontos részeként és az integráció feltételeként értékelik: „Mi Svájcban élünk, véleményem szerint ez hozzátartozik az integrációhoz”. Egy magyarországi német nemzetiségi pedagógus a gyermekek tanulási képességével és motivációjával érvel: „A kisgyermekek az utánzással különösen könnyen tanulnak, és örülnek, ha valami újat tanulhatnak”.

Arra a kérdésre, hogy azoknak a gyermekeknek is tanítsuk-e a nyelvjárást, akik otthonról semmiféle nyelvjárási kompetenciát nem hoztak magukkal, a résztvevők fele igennel válaszolt. A gyermekek integrációjával érvelve ezt támogatja mindegyik svájci óvodapedagógus, például: „Hogy gyorsan és jól integrálódjanak a társadalomban”. Két további óvodapedagógus hasonlóan indokol: „Ha a gyermek Bajorországban él, könnyebb neki a környezetét, illetve a többi gyermeket megérteni”. Egy magyar óvodapedagógus is fontosnak tartja ezt a nyelvfejlesztést, kétli azonban ennek megvalósíthatóságát az óvodapedagógusok hiányzó nyelvjárási kompetenciája miatt. A nyelvjárást nem beszélő gyermekek nyelvjárásfelkészítésével szemben foglal állást eltérő indokokkal az ötből négy baden-württembergi résztvevő. Megjelenik például az a nézet, hogy a nyelvjárás elsajátítása idővel „mintegy magától” megtörténik; valamint az az aggály, hogy egy „keverék nyelv” alakul ki; továbbá az a vélemény is, hogy „az idegen anyanyelvű gyermekeknek először a standard németet kell megtanulniuk”. Hasonlóan érvel egy bajor óvodapedagógus is: „a gyermek számára az (már) túl sok input”.

Arra a kérdésre, hogy vajon a nyelvjárást mint idegen nyelvet kell-e fejleszteni, csak egyetlen válasz volt igenlő (indoklás: „a jól beszélt nyelvjárás jó nyelvérzéket és alapot ad”). A nyelvjárás ilyen értelmű támogatásával szemben elsősorban módszertani ellenvetések merültek fel: „szerintem túl iskolás” (Bajorország); „inkább természetesen kell használni” (Kanton Zürich). Ellene szól másrésről a nyelvjárás hiányzó funkcionalitása is, például: „A mai időkben a nyelvjárással nem jut tovább az ember” (Bajorország). Egy további érv a saját hiányos nyelvjárási kompetencia – „mi óvodapedagógusok, magunk is csak rosszul beszéljük a nyelvjárást” (Magyarország) –; valamint annak a lehetősége, hogy a (többnyelvű) gyermektől túl sokat követelünk: „Mert sok migrációs háttérű gyermekünk van, akik két nyelvben nőnek fel, s különben is egyre több olyan gyermekkel találkozunk, akiknek nyelvproblémája van”; „Mivel nálunk jó néhány migrációs háttérű gyermek van, akik két nyelvben nőnek fel, és a nagyvárosokból költöznek ide gyermekek” (Baden-Württemberg).

A változatok értékrendje

Utolsó feladatként a válaszadóknak a fejlesztés fontossága szerint kellett rangsorolniuk a négy megnevezett változatot, nevezetesen a nyelvjárást, az idegen nyelvet, a standard németet, valamint a csoportban a gyermekek által beszélt anyanyelvet. A 14 megkérdezett óvodapedagógus közül 13 az adott ország standard nyelvét és a nyelvjárást nevezte meg az első két helyen. A résztvevők 57%-a a standard nyelv fejlesztését tekintette legfontosabbnak, 36% szólt a nyelvjárás fejlesztésének a fontossága mellett, egy magyarországi résztvevő foglalt állást úgy, hogy a standard és a nyelvjárás fejlesztése egyformán fontos. Egy-egy óvodapedagógus Bajorországból és Baden-Württembergből, valamint a zürichi kantonból minden válaszadó a nyelvjárást tette az első helyre (6. ábra). A nyelvjárás elsőrendű fejlesztésének indoklásaként egy bajorországi résztvevő a következőket írta: „A nyelvjárás szép, továbbra is ápolni kell, de csak mértékkel, mert a standard nyelvvel többre jut az ember”. A szembenálló vélemény megalapozására felhozott érv hangsúlyozza, hogy a standard nyelv iskolai nyelvként is szolgál: „A gyermekeknek először németül kell jól megtanulniuk, ami alapot ad az iskolához”. Egy magyarországi pedagógus a gyermekek magyar anyanyelvét helyezte az első helyre. Az egyes nyelvek sorrendbe állításától függetlenül a döntést elsősorban az adott nyelv alkalmazhatósága határozta meg.

6. ábra

A standard nyelv és nyelvjárás fejlesztésének rangsora

Miközben minden résztvevő azon a véleményen van, hogy a standard és a nyelvjárás különösen is fejlesztendő, addig a másik két lehetőségként megnevezett változat (idegen nyelv és a némettől eltérő származási nyelv) fejlesztésére adott válaszok sokkal heterogénebbek (7. ábra). Egy-egy bajorországi és baden-württembergi óvodapedagógus szerint ezeket nem érdemes fejleszteni. Három további válaszadó nem javasolja az idegen nyelv fejlesztését. A bajorországi résztvevő indoklása ehhez a kérdéshez: „A tapasztalat azt mutatja, hogy elsődleges fontosságú a gyermek számára az anyanyelve biztos elsajátítása, mielőtt egy idegen nyelvre (például angolra) kezdik tanítani”. Egy magyar résztvevő mind a három nyelvet – a nyelvjárást, a standard németet és a magyart mint első nyelvet – egyenlő fontosságúnak tartotta, és ezt a következőképpen indokolta meg: „A magyar nyelvet a gyermekeknek jól kell beszélniük, manapság otthon kevés jó nyelvi példát kapnak (hibás nyelvtant, szegényes szókincset), a szülők túl keveset beszélnek a gyermekeikkel, nem magyarázzák meg az ismeretlen szavakat, nem mesélnek nekik. A német a mi környezetünkben fontos (turizmus, idegenforgalom, munkahely). A nyelvjárás a múltunk, kultúrkincsünk s ezáltal a jövőnk is.”

Egy bajor óvodapedagógus úgy találja, hogy a származási nyelv fejlesztése fontosabb, mint a nyelvjárásé, egy baden-württembergi résztvevő a csoportjában beszélt származási nyelveket (olasz, török, orosz és albán) éppen annyira fejlesztésre érdemesnek tartja, mint a nyelvjárást. Hozzáteszi azonban, hogy a származási nyelv fejlesztésén „mindig a gyermek első nyelve iránti respektus és értékbecslés értendő”. Egy-egy óvodapedagógus Magyarországról, Baden-Württembergből és a zürichi kantonból fontosabbnak tartja a csoportbeli gyermekek számára egy idegen nyelv fejlesztését, mint a származási nyelvét, idegen nyelvként mindhárman az angolt jelölték meg. Négy további megkérdezett (kettő a zürichi kantonból, egy Baden-Württembergből és egy Bajorországból) fontosabbnak tartja a származási nyelv fejlesztését, mint az idegen nyelvét. Idegen nyelvként a franciát („a határ közelsége miatt”, Baden-Württemberg), illetve az „angolt, a franciát és az olaszt” (Kanton Zürich) említik, míg egy másik óvodapedagógus szintén a zürichi kantonból úgy véli, „mindegy”, melyik idegen nyelvet fejlesztjük, de „csak szórakozás céljából történjen, és hogy gyakorolják azt, hogy, valami idegent tanulnak”.

7. ábra

Nézetek a származási nyelv és valamelyik idegen nyelv fejlesztéséről

Összegzés

A tanulmány betekintést nyújt a különböző régiókban és országokban dolgozó óvodapedagógusok pedagógiai gyakorlatába és szubjektív teóriáiba egy nem reprezentatív kérdőíves felmérés alapján. A felmérés kimutatta, hogy jelentős különbségek léteznek az egyes régiók között az óvodapedagógusok nyelvjáráshasználatát illetően, ebben a különböző jogi feltételek is tükröződnek: miközben a bajorországi és a svájci óvodákban, ahol előírt a nyelvjárás fejlesztése, a nyelvjárás a mátrixnyelv, a baden-württembergi óvodapedagógusok csak nyelvjárási kompetenciákkal rendelkező gyermekeknél használnak nyelvjárást, illetve nyelvjárási énekek, játékok közben. Ez utóbbi megállapítás a magyarországi óvodapedagógusokra is érvényes.

Ezenkívül az egyes csoportokban a nyelvjárást anyanyelvként beszélő gyermekek aránya és a nyelvjárást második nyelvként használó gyermekek száma között, valamint a nyelvjárást anyanyelvként használó gyermekek száma és az óvodapedagógusok nyelvjárási használatának időbeli aránya között is látszott összefüggés. Az óvodapedagógusok véleménye arról, hogy a nyelvjárást és a standard nyelvet is beszélő személyek kétnyelvűnek tekinthetők-e, a régióktól függetlennek mutatkoztak.

Ugyanakkor régiókat átfogó egyetértés is megmutatkozott. Minden megkérdezett óvodapedagógus azt válaszolta, hogy nyelvjárást (is) használ a gyermekekkel való kommunikációban, és tudatosan vált a nyelvváltozatok között. Az óvodapedagógusok túlnyomó többsége fontosnak tartja a nyelvjárás fejlesztését. Itt többnyire nyelvápolási szempontokkal érvelnek, valamint a nyelvjárás jelentőségével az identitás számára.

Jelen tanulmány alapján nem dönthető el a kérdés, hogy az óvodapedagógus nyelvjáráshasználata hogyan befolyásolja a gyermekek nyelvi fejlődését, és hogy ezzel kapcsolatban milyen javaslatok adhatók az óvodapedagógusoknak; erre nézve nagyméretű empirikus vizsgálatok szükségesek, amelyekben a nyelvjáráshasználat és a gyermekek nyelvi kompetenciája mellett számos más tényező is szerepel (Berthele 2008: 89). Feltételezhető, hogy a különböző nyelvek óvodai nyelvi nevelésbe való bevonása mellett felhozott érvek ugyanúgy a nyelvjárás bevonása mellett is szólnak: mivel a gyermek első nyelve része az identitásának, fontos ennek az értékelése az óvodában is (Seedorf 2014: 62), és főleg a több nyelven felnövő gyermekek profitálnak jelentősen, ha a nyelvi sokféleség az óvoda dolgozói között is jelen van, és ezt a lehetőséget kihasználják (Stitzinger–Lüdtke 2014). Ez utóbbi azért is lényeges, mert lehetővé teszi, hogy a gyermekek tudatosan foglalkozzanak az egyes nyelvek tulajdonságaival, ami pozitívan hat a nyelvi tudatosságukra (Siebert-Ott 2006: 32; Hochholzer 2008: 24).

Mindemellett szükség van további vizsgálatokra, amelyekben kvalitatív interjúk segítségével részletesebb képet kaphatunk az óvodapedagógusok nyelvjárásról és annak fejlesztéséről alkotott teóriáikról. Az adott csoportokban készített hangfelvételekkel bővebb információt nyerhetnénk arról, hogy az interjúkban adott válaszok mennyiben felelnek meg a valódi nyelv(járás)használatnak.

Irodalom

- Ammon, Ulrich 2003. Dialektschwund, Dialekt-Standard-Kontinuum, Diglossie: Drei Typen des Verhältnisses Dialekt – Standardvarietät im deutschen Sprachgebiet. In: Androutsopoulos, Jannis – Ziegler, Evelyn (Hrsg.) *Standardfragen. Soziolinguistische Perspektiven auf Geschichte, Sprachkontakt und Sprachvariation*. Lang. Frankfurt am M. u.a. 163–171.
- Ammon, Ulrich 2005. Standard und Variation: Norm, Autorität, Legitimation. In: Eichinger, Ludwig M. – Kallmeyer, Werner (Hrsg.) *Wie viel Variation verträgt die deutsche Sprache?* (IDS-Jahrbuch Standardvariation). Walter de Gruyter. Berlin–New York. 28–40. <https://doi.org/10.1515/9783110193985.28>
- Baßler, Harald – Spiekermann, Helmut 2001. Dialekt und Standardsprache im DaF-Unterricht. Wie Schüler urteilen – wie Lehrer urteilen. *Linguistik online* 9. 2/01. www.linguistik-online.de/9_01/BasslerSpiekermann.html (2014. január 6.) <https://doi.org/10.13092/lo.9.966>
- Bereznai Anja 2015. Német nyelvjárások az óvodában. *Anyanyelv-pedagógia* 1. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=562> (2015. április 6.)
- Berthele, Raphael 2008. Dialekt-Standard Situationen als embryonale Mehrsprachigkeit. Erkenntnisse zum interlingualen Potenzial des Provinzlerdaseins. In: Mattheier, Klaus J. – Lenz, Alexandra (Hrsg.) *Dialektsoziologie / Dialect Sociology / Sociologie du Dialecte*. Sociolinguistica 22. Niemeyer. Tübingen. 87–107. <https://doi.org/10.1515/9783484605299.87>
- Berthele, Raphael 2010. Dialekt als Problem oder Potenzial. Überlegungen zur Hochdeutschoffensive in der deutschen Schweiz aus Sicht der Mehrsprachigkeitsforschung. In: Bitter Bättig, Franziska – Tanner, Albert (Hrsg.) *Sprachen lernen – durch Sprache lernen*. Seismo. Zürich. 37–52.
- De Cillia, Rudolf 2006. Sprachen der Welt – Sprachen in Österreich. In: BMBWK – Österreichisches Sprachen Kompetenz Zentrum (Hrsg.) *Kinder entdecken Sprachen. Von den Sprachen des Kindes zu den Sprachen der Welt*. ÖSZ. Graz. 35–43.
- Hochholzer, Rupert 2004. *Konfliktfeld Dialekt. Das Verhältnis von Deutschlehrerinnen und Deutschlehrern zu Sprache und ihren regionalen Varietäten*. Regensburger Dialektforum, Bd. 4. Edition Vulpes. Regensburg.
- Hochholzer, Rupert 2008. Die innere Mehrsprachigkeit. Varietäten und Dialekte fördern die Entwicklung des Sprachbewusstseins. *Deutschmagazin* 4. 21–26.
- Kemp, Robert F. – Bredel, Ursula 2008. Morphologisch-syntaktische Basisqualifikation. In: Ehlich, Konrad – Bredel, Ursula – Reich, Hans H. (Hrsg.) *Referenzrahmen zur altersspezifischen Sprachaneignung*. Bildungsforschung Band 29/I. Bundesministerium für Bildung und Forschung. Bonn–Berlin. 77–102.
- Krumm, Hans-Jürgen 2006. Normen, Varietäten und Fehler. Welches Deutsch soll der Deutsche als Fremdsprache-Unterricht lehren? In: Neuland, Eva (Hrsg.) *Variation im heutigen Deutsch. Perspektiven für den Sprachunterricht*. Lang. Frankfurt am Main u.a. 459–468.
- Mattheier, Klaus 1980. *Pragmatik und Soziologie der Dialekte. Eine Einführung in die kommunikative Dialektologie des Deutschen*. Quelle – Meyer. Heidelberg.
- Navracsics Judit 2004. *A kétnyelvű gyermek*. Pannon Egyetemi Kiadó. Veszprém.
- Romaine, Suzanne 2000. *Language in Society. An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford University Press. Oxford.
- Ruch, Hermann 2006. Streitsache Dialekt. Plädoyer für eine bedrohte Sprachform. *Lehrerinfo* 2/06. Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. München. www.km.bayern.de/km/lehrerinfo/thema/2006/04016/index.asp. (2014. január 6.)

- Seedorf, Karla 2014. *Deutsch/Kommunikation Sozialpädagogische Erstausbildung. Ein Arbeitsbuch für Kinderpflege und Sozialassistenten*. Bildungsverlag EINS. Köln.
- Siebert-Ott, Gesa 2006. Muttersprachendidaktik – Zweitsprachendidaktik – Fremdsprachendidaktik – Multilingualität. In: Bredel, Ursula – Günther, Hartmut – Klotz, Peter – Ossner, Jakob – Siebert-Ott, Gesa (Hrsg.) *Didaktik der deutschen Sprache. Ein Handbuch*. 1. Teilband. Schöningh. Paderborn. 30–41.
- Stitzinger, Ulrich – Lüdtke, Ulrike M. 2014. *Mehrsprachigkeit als Potenzial in KiTa-Teams*. Niedersächsisches Institut für frühkindliche Bildung und Entwicklung e.V. Osnabrück.
- Wandruszka, Mario 1981: Die Mehrsprachigkeit des Menschen. Deutscher Taschenbuch Verlag. München.

Bereznai, Anja: The use of dialects in the kindergarten

Az írás szerzőjéről

Bereznai Anja

Niedersächsisches Institut für frühkindliche Bildung und Entwicklung, Osnabrück, Németország
nemaling.12[kukac]gmail.com